

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ БАНКІВСЬКОГО НАГЛЯДУ ТА РЕГУЛЮВАННЯ: МІЖНАРОДНИЙ ТА НАЦІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТИ

Анотація. У статті досліджено загальноосвітні тенденції розвитку банківського нагляду та регулювання з функціональної, організаційної та методологічної точок зору, представлені підходи та напрями їх впровадження у національну практику регулювання в Україні.

Ключові слова: банківське регулювання, банківський нагляд, загальноосвітні тенденції.

Постановка проблеми. Забезпечення фінансової стабільності є ключовою проблемою розвитку сучасних держав, у тому числі і України, в умовах лібералізації товарно-грошових відносин та фінансової глобалізації. Це, у свою чергу, створює підґрунтя для постійного розвитку та вдосконалення системи банківського регулювання та нагляду відповідно до мінливих ринкових умов.

Сучасні тенденції розвитку банківського нагляду охоплюють широке коло питань, що стосуються організаційних аспектів його реалізації та реформування інститутів системи банківського нагляду та регулювання; змісту та цільової спрямованості моніторингу за станом фінансово-кредитної системи; та в цілому методологічних засад його здійснення. Впровадження надбань та вдосконалень окремих елементів системи банківського нагляду та регулювання у національну практику потребує врахування безлічі факторів, починаючи з історичних особливостей фінансового розвитку до сучасного стану та пріоритетів соціально-економічного розвитку країни в цілому.

Аналіз останніх досліджень. Дослідження та аналіз основних тенденцій розвитку системи банківського нагляду та регулювання є об'єктом пильної уваги багатьох вітчизняних і зарубіжних науковців, що пояснюється актуальністю та важливістю подібного напрямку в контексті забезпечення національної фінансової стабільності. Серед вітчизняних науковців, роботи яких мають особливу наукову цінність, слід відзначити В. Міщенко, І. Лютий, О. Дзюблюк, І. Д'яконова, С. Науменкова, С. Міщенко, О. Петрик, В. Кротюк, З. Васильченко, О.Хаб'юк. Незважаючи на чисельні публікації з досліджуваної тематики та їх спрямованість на розгляд окремих елементів системи банківського нагляду та регулювання, спостерігається відсутність комплексного бачення тенденцій розвитку останнього у їх взаємозв'язку, враховуючи в тому числі національні особливості.

Метою статті є узагальнення основних тенденцій розвитку системи банківського нагляду та регулювання з виокремленням основних напрямів та підходів його реформування в світі та України зокрема.

Виклад основного матеріалу. З метою забезпечення принципу комплексності при дослідженні основних тенденцій розвитку банківського нагляду пропонуємо розглядати їх з функціональної (змістовної), інституційної (організаційної) та методологічної точок зору.

Функціональне призначення банківського нагляду в Україні визначено на законодавчому рівні. Згідно ст.67 Закону України «Про банки та банківську діяльність» [6] «метою банківського нагляду є стабільність банківської системи і захист інтересів вкладників і кредиторів банку щодо безпеки зберігання коштів клієнтів на банківських

рахунках». Мета банківського нагляду обумовлена, перш за все, місцем і значенням банків та банківської системи в забезпеченні економічного зростання країни. При цьому особливе місце посідає підвищений рівень ризиків, притаманний банківській діяльності, та який становить один з факторів невизначеності та джерел порушення стабільності банківської системи.

Незважаючи на чіткість задекларованої мети банківського нагляду, сучасний стан та проблеми банківської системи країн світу, в т.ч. України, свідчать про її неспроможність протидіяти негативним впливам як внутрішнього, так і зовнішнього характеру, своєчасно ідентифікувати потенційні ризики та адекватно реагувати на них. Відтак існує проблема нерезультативності банківського нагляду.

Справа в тому, що для докризового періоду основна увага регулятора була зосереджена на підтримці платоспроможності та стійкості окремих банків – так званий «мікропруденційний нагляд». Застосування подібного підходу не дозволило врахувати ті системні взаємозв'язки між банками та іншими учасниками фінансового ринку, внаслідок яких в подальшому відбулося поширення кризових тенденцій на ринку.

В умовах наявності системоутворюючих зв'язків причиною кризових явищ, та відповідно, об'єктом банківського нагляду, стає системний ризик як ймовірність втрат реальної економіки внаслідок погіршення стану фінансового ринку в цілому чи окремого його сегменту [4]. Системний ризик має два прояви: перший полягає у виникненні неочікуваних збоїв на фінансовому ринку; другий – у домінуванні окремих (переважно найбільш потужних) учасників фінансового ринку, викликаючи низьку адаптивність системи. Комплекс заходів органів банківського нагляду, спрямованих на мінімізацію системних ризиків, отримав назву макропруденційного нагляду. Концепція макропруденційного нагляду набуває поширення саме в період боротьби з наслідками світової фінансової кризи, незважаючи на те, що була розроблена Банком міжнародних розрахунків ще у 2000-2006 рр. За словами світових експертів [10], макропруденційний нагляд займає проміжне місце між грошово-кредитною політикою, спрямованої на досягнення макроекономічних показників розвитку, та мікропруденційним надглядом, що зосереджується на попередженні банкрутства окремих банків.

Слід зауважити, що світова тенденція щодо запровадження макропруденційного нагляду в практичну діяльність наглядових органів характеризує зміну функціонального (змістовного) навантаження банківського нагляду, іншими словами змінює економічну природу банківського регулювання. Центральне місце в макропруденційній політиці посідають системоутворюючі учасники фінансового ринку та зв'язки між ними.

Говорячи про можливість впровадження концепції макропруденційного нагляду в Україні, слід зазначити наявність макроекономічних передумов – внутрішніх та зовнішніх ризиків банківського сектору. В цілому концепція макропруденційного нагляду в Україні знаходиться на початковому етапі дослідження, не знайшовши відображення поки що ні на законодавчому рівні, ні в організаційній структурі НБУ, ні в публічних документах.

На сьогоднішній день однією з загальносвітових тенденцій в розвитку сучасних наглядових систем є консолідація зусиль державних органів з метою нагляду за ринком фінансових послуг. Поряд з цим пріоритетним стає дотримання принципу ефективності організаційної структури – досягнення цілей банківського нагляду за найменших витрат. Вибір організаційної побудови банківського нагляду визначається, в першу чергу, національними особливостями соціально-економічного розвитку країни, та зокрема, принципами функціонування її фінансового ринку і системою нагляду за ним. На рисунку 1 автором узагальнено основні варіанти нагляду за ринком фінансових послуг.

В контексті наведеної схеми існує тенденція відмови від використання секторної моделі до моделі створення єдиного наглядового органу – «мегарегулятора» у зв'язку з неефективністю першої в умовах зростання мобільності капіталу в світовому фінансовому середовищі. Так, на початку ХХІ ст. (2000-2006 рр.) близько тринадцяти європейських країн відмовилися від її використання. Економічним підґрунтям такого переходу виступили:

Рис. 1. Підходи до побудови наглядової системи за ринком фінансових послуг (систематизовано автором на підставі [1, 2, 5, 7, 8])

- посилення ролі небанківських фінансово-кредитних установ та тісна кооперація з банківським сектором;
- якісне та кількісне зростання основних показників фінансового ринку;
- процедури консолідації бізнесу, а саме угоди злиття та поглинання, та створення великих фінансових структур (конгломератів) на ринку.

При цьому ключова роль нагляду належить все ж таки центральному банку країни, хоча і існує декілька варіантів його участі в наглядовому процесі, коли функції банківського нагляду виконує:

- виключно центральний банк країни (Іспанія, Греція, Португалія, Україна);
- спеціалізовані органи (інститути) та безпосередньо центральний банк країни (США, Франція, Італія, Нідерланди);
- незалежні спеціалізовані органи (інститути) в поєднанні з суттєвими обмеженнями ролі центрального банку (Канада, Великобританія);
- відокремлений орган – «мегарегулятор» (Швейцарія, Чехія, Угорщина).

Аналізуючи доцільність зміни організаційної структури банківського нагляду України та запровадження його альтернативних варіантів, потрібно враховувати

світовий досвід та наявність економічних передумов для подібних змін. Слід зазначити, що авторська позиція на боці поглядів групи науковців, які доводять відсутність потреби у створенні на сьогоднішній день мегарегулятора та недоцільність відокремлення функцій банківського нагляду з компетенції Національного банку України.

Отже, зміни організаційного характеру системи банківського нагляду в Україні не є гарантією його ефективності та результативності, оскільки вони лише створюють підґрунтя для його досягнення. На наш погляд, важливого значення набуває ефективний комунікаційний та інформаційний зв'язок між існуючими державними органами нагляду за фінансовим ринком в Україні, а саме Національним банком України, відповідального за банківський сектор, Державною комісією з регулювання ринків фінансових послуг України, що здійснює нагляд за діяльністю небанківських фінансових установ, та Національною комісією з регулювання ринку фінансових послуг, до компетенції якого входять наглядові функції в частині фондового ринку, з метою досягнення фінансової стабільності.

Узагальнення світових тенденцій розвитку банківського нагляду з організаційної (інституційної) точки зору дає підстави для дотримання принципу превалювання «економічної сутності над формою». На наш погляд, ключовою проблемою банківського нагляду в Україні є не організаційні недосконалості, а змістовні – методологічні засади та інструментарій здійснення банківського нагляду.

В умовах посилення економічної та фінансової інтеграції України до європейського співтовариства важливого значення набуває єдність правил ведення банківського бізнесу для всіх учасників, що ґрунтується на уніфікованих нормах державного регулювання та нагляду. Це стало можливим завдяки функціонуванню Базельського комітету з банківського нагляду та регулювання, метою діяльності якого насамперед є зближення принципів та підходів банківського нагляду і регулювання до банків як головних суб'єктів фінансово-кредитних відносин в умовах міжнародного руху капіталу.

Серед основних світових тенденцій розвитку банківського нагляду слід відмітити наступні концептуальні зрушення:

- по-перше, перехід на ризик-орієнтований підхід в банківському нагляду, де ризики виступають основним джерелом фінансової нестабільності країни та потребують створення відповідних систем моніторингу та управління;

- по-друге, забезпечення транспарентності функціонування основних учасників міжнародного руху капіталу, зокрема банків, шляхом підвищення рівня публічності розкриття інформації;

- по-третє, зміщення акцентів методичних засад банківського нагляду з надмірного державного регулювання та втручання у банківській бізнес на посилення самоорганізації та відповідальності банків в оцінюванні ризиків, що вимагає високого рівня ринкової дисципліни.

Аналізуючи вплив світових тенденцій на розвиток банківського нагляду в Україні, слід відмітити факт повного впровадження Базеля-I та поступової реалізації стандартів Базеля-II. Відповідно до Постанови НБУ [9] (яка так і залишилася проектом) передбачено поетапне впровадження Базеля-II в Україні, яке повинно завершитися до 2020 року:

- а) «мінімальні вимоги до капіталу»:

- врахування кредитного ризику на підставі стандартизованого підходу – до 2010 р.; на підставі внутрішніх рейтингів – до 2020 р.;

- врахування операційного ризику на підставі підходу базового індикатора – до 2010 р.; на підставі стандартизованого підходу – до 2015 р.;

б) «контроль з боку нагляду» – до 2008 р.;

в) «ринкова дисципліна» – до 2007 р.

На сьогоднішній день серед конкретних заходів реалізації Базеля-II в Україні слід зазначити:

1. Підвищення участі банків у наглядовому процесі в частині формування власних систем ризик-менеджменту та встановлення принципів корпоративного управління в банках України. За словами представників Національного банку України, зважаючи на рекомендований статус зазначених нововведень спостерігається формальний підхід до їх використання в українській банківській практиці.

2. Впровадження методичних засад здійснення ризик-орієнтованого банківського нагляду шляхом прийняття методичних вказівок з інспектування банків «Система оцінки ризиків» [3]. Водночас слід відмітити слабкий рівень практичних напрацювань у сфері оцінки рівня прийнятих банком ризиків та відсутність кількісних критеріїв їх оцінювання.

3. Забезпечення публічності фінансової звітності комерційних банків, а за допомогою приміток до звітності – також даних щодо таких ризиків як кредитний, ринковий та ризики ліквідності, і систем управління ризиками в банку. Крім того, Національний банк України забезпечує інформацією щодо власників істотної участі банків України, яку можна знайти у вільному доступі на офіційному сайті НБУ.

Висновки. Авторський підхід до узагальнення загальносвітових тенденцій розвитку банківського нагляду з функціональної, інституційної та методологічної точок зору дозволив комплексно розглянути можливості їх розповсюдження та впровадження у національну практику банківського нагляду та регулювання. З позиції функціонального навантаження банківського нагляду у світовій практиці набуває поширення концепція макропруденційного нагляду, ключовою відмінністю якої є зміщення цільової спрямованості нагляду з індивідуальних до системних ризиків фінансового ринку в цілому, що є актуальним в умовах посилення взаємозв'язків між учасниками як внутрішнього, так і зовнішнього фінансового ринку в Україні. Впровадження подібної концепції потребує у свою чергу організаційних змін, які, на наш погляд, в першу чергу повинні стосуватися налагодження ефективного комунікаційного та інформаційного зв'язків між існуючими державними органами нагляду за фінансовим ринком в Україні.

Література

1. Брайан Стайеруолт, Д. Единий надзор в финансовом секторе [Электронный ресурс]. – Центр микрофинансирования (МФЦ) для Центральной и Восточной Европы и стран СНГ. – Режим доступа : <http://www.mfc.org.pl>

2. Консультації щодо підвищення ефективності регулювання та нагляду за фінансовим сектором в Україні [Електронний ресурс] / НБУ. Зелена книга. – К., 2010. – Травень. – 28 с. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua>

3. Методичні вказівки з інспектування банків «Система оцінки ризиків» [Електронний ресурс]. – Постанова Правління Національного банку України від 15.03.2004 № 104. – Режим доступу : <http://www.uazakon.com/>. – Назва з екрана.

4. Моисеев, С. Р. Макропруденциальная политика: цели, инструменты и применение в России [Текст] : / С. Р. Моисеев //Банковское дело. - 2011. - N 5. - С. 12-21.

5. Науменкова, С. В. Розвиток фінансового сектора України в умовах формування нової фінансової архітектури [Текст] : монографія / С. В. Науменкова, С. В. Міщенко. – К. : Університет банківської справи ; Центр наукових досліджень Національного банку України, 2009. – 384 с.

6. Про банки і банківську діяльність: закон України від 07.12.2000 № 2121ІІІ: [Електронний ресурс] : / Верховна Рада України. – /ВерховнаРадаУкраїни//<http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2121-14>.

7. Чуб, О. О. Концептуальні засади банківського нагляду в умовах глобалізації [Текст] / О. О. Чуб // Фінанси України. – 2009. – № 7. – С. 49

8. Школьник, І. О. Фінансовий ринок України в контексті розвитку світової фінансової системи [Текст] : монографія / І. О. Школьник. – Суми: УАБС НБУ, 2007. – 98 с.

9. Щодо розгляду проекту постанови Правління НБУ [Електронний ресурс]. – Лист від 30.12.2004 № 42-412/4010-13749. – Режим доступу : <http://www.uazakon.com/>. – Назва з екрана.

10. Hirtle, B., Schuermann, T., Stiroh, K. Macroprudential Supervision of Financial Institutions: Lessons from the SCAP [Text] / B. Hirtle, T. Schuermann, K. Stiroh // Federal Reserve Bank of New York Staff. - Reports №10.

Summary. This article explores banking supervision and regulation' general world trends from functional, organizational and methodological points of view, presented approaches and ways of their implementation in national practice regulation in Ukraine.

Keywords: banking regulation, banking supervision, general world trends.

Стаття надійшла до редакції 6.04.2012